Dünýäde din azatlygy barada hasabat, 2010 ý.

Demokratiýa, ynsan hukuklary we zähmet býürosy tarapyndan 2010-njy ýylyň 17-nji noýabrynda neşir edildi

Türkmenistan

Konstitusiýa din azatlygyna kepil geçýär we hiç bir dini "döwlet dini" diýip, ykrar etmeýär; eýsem-de bolsa, hasabata degişli döwürde hökümet iş ýüzünde raýatlaryň dini ybadatlary erkin ýerine ýetirmek hukugyny çäklendirmegini dowam etdirýärdi. Kanuny jähetden ykrar edilmegi üçin, ähli dini toparlar bellige alynmalydy; bellige alynmadyk dini toparlaryň işleri bikanundy we administratiw suratda jezalandyrylyp bilinýärdi.

Hasabata degişli döwürde hökümet, adatça, din azatlygy babatyndaky çäklendirmeleri amala aşyrýardy, emma hökümetiň din azatlygyna hormat goýmagy jähetinde az-owlak öňe gidişlikler-de bolup geçdi. Eýsem-de bolsa hökümet tarapyndan bellige alnan we alynmadyk käbir toparlara azar berilmegi dowam etdirilýärdi. Hasabata degişli döwür içinde Aşgabatdaky Katolik kilise we iki sany musulman dini guramasy bellige alyndy, käbir daşary ýurtly dini ýolbaşçylara öz dindeşleriniňkä sapara gelmäge rugsat edildi. Şeýle-de bolsa, birnäçe dini topar özüni bellige aldyryp bilmän galdy, şonuň ýaly-da hökümet bellige alnan toparlaryň emläk edinmek, dini materiallary çap etmek ýa daşary ýurtdan getirmek mümkinçiligini çäklendirdi. Ýegowa şaýatlary babatynda basgynlaryň we esassyz ýere tussag etmegiň amala aşyrylandygy barada habarlar gelip gowuşýardy. Şeýle hem, hökümet dini ynanjyna görä harby gullukdan ýüz öwürýän Ýegowa şaýatlaryny tussag etmek, soraga çekmek we türmä salmak ýaly işlerini dowam etdirýärdi.

Dini degişliligi, ynanjy ýa ybadat görnüşi esasynda jemgyýetçilik ýazgarmalaryň ýa sütemleriň amala aşýandygy barada hiç hili habar gelip gowuşmady. Hökümet, musulmanlar bilen Ortodoks hristianlar bolaýmasa, Din işleri boýunça geňeşiniň (Din edarasynyň) üsti bilen dinleriň arasynda düşünişmekligi ýa gepleşikleri ýola goýmak üçin, dile alarlyk iş etmedi. Ilatyň aglabasy özlerini musulman dininiň sünni mezhebine degişli hasap edýär. Bu ýeriniň ilaty taryh boýunça dürli dine ynanýan adamlardan ybarat bolansoň, türkmen jemgyýeti beýleki dinlere degişli adamlara duşmançylykly çemeleşmeýär; şeýle-de bolsa, başga dine geçenlere, aýratyn-da bu ýerde az tanalýan protestant toparlara geçen türkmenlere şübhe bilen garalýar, kähalatda bolsa olardan gaça durulýar.

Hasabata degişli döwürde ABŞ-nyň Türkmenistandaky ilçihanasynyň, şeýle hem ABŞ-nyň Döwlet departamentiniň sapara gelen işgärleri ýerli hökümet işgärleri bilen duşuşuklarynda din azatlygy baradaky meseläni galdyrmak bilen din azatlygyna has köp goldaw berilmegini talap etdiler. Hasabata degişli döwür içinde ilçihana bellige alynmadyk azlyk dini toparlar üçin "tegelek stol" duşuşygyny geçirdi. ABŞ-nyň wekilleri bu meseleleri 2010-njy ýylyň iýul aýynda Aşgabatda geçen Ikitaraplaýyn ýyllyk maslahatda-da gozgadylar.

I bölüm. Dini demografiýa

Bäş million ilaty bolan bu ýurduň tutýan meýdany 188,457 kwadrat mile barabardyr. Ilatyň dine degişliligine görä ýerleşişi barada hiç hili statistik maglumat ýok. Hökümet tarapyndan geçirilen iň soňky ilat ýazuwyna (1995 ý.) laýyklykda ilatyň 100-den 77 bölegi türkmendir. Az sanly milli toparlar özbekleri (9,2%), oruslary (6,7%) we gazaklary (2%) öz içine alýar. Galan 5,1 %-i bolsa ermeniler, azerbaýjanlylar we beýleki milletleriň wekilleri düzýärler. Iň uly din yslam dininiň sünni mezhebidir.

Rus Ortodoks hristianlary bolsa iň uly dini azlyklary düzýärler. Diniň hökümlerini bolmalysy ýaly ýerine ýetirýän adam sany belli däl.

Ýurt 1991-nji ýylda garaşsyzlygyny alandan soň, berk gözegçilik astynda bolsa-da, yslamyň janlanmagy amala aşdy. Din edarasynyň berýän maglumatlaryna görä, sowetler döwründe ýurtda diňe dört sany metjit hereket edýän eken; hasabata degişli döwrüň ahyrynda bolsa olaryň sany 398-e barabardy. Türkmenler, özbekler, gazaklar we Mary welaýatynda ýaşaýan buluçlar sünni mezhebine degişlidirler. Ýurtda az sanly şaýy musulmanlary-da bar; olaryň aglabasy Eýran bilen serhet ýakasynda ýa Türkmenbaşyda ýaşaýan eýranlylar, azerbaýjanlylar we kürtlerdir.

Hökümetiň çäklendiriji gözegçiliginiň, ýerli yslam medeniýetiniň we 70 ýyllyk sowet agalygynyň netijesinde aňyrdan gelýän metjit-medreseli yslam jemgyýetde agalyk ediji ornuny ýitiripdir. Ýerli halkyň yslam baradaky düşünjesinde adamyň dogulmagy, öýlenmegi we dünýäden ötmegi, aýdym-sazdyr tans etmegi ýaly düşünjeler bilen baglanyşdyrylan däp-dessurlara uly orun berilýär. Musulman dünýäsiniň dini hökümleri has düýpli tutýan bölegi bu düşünjäni makullamaýar. Ýerli halkyň yslama uýmagy metjitde günde bäş wagtyna namaz okamak däl-de, öwlüýälere zyýarata gitmegi-de öz içine alýan bu däp-dessurlary ýerine ýetirmek arkaly amala aşýar.

1995-nji ýylyň ilat ýazuwyna laýyklykda ilatyň 7 %-i oruslardan ybarat bolupdyr; eýsem-de bolsa soňky döwürde olaryň Orusýete we başga ýerlere göçüp gitmekleri bu gatnaşygyň barha azalmagyna alyp bardy. Oruslaryň we ermenileriň aglabasy hristiandyrlar. Hristian oruslar, adatça, Rus ortodoks kilisesiniň (ROK) agzalarydyr. Ýurtda 13 sany ortodoks kilisesi bar. Olaryň üçüsi Aşgabatda ýerleşýär. Aşgabatda ýaşaýan ruhany ýurtdaky ähli ROK-a ýolbaşçylyk edýär. 2008-nji ýyldan bäri ROK Moskwa patriarhatynyň tabynlygyndadyr. Aşgabatda bir monastyr bar, emma Rus Ortodoks seminarisi ýok.

Oruslar we ermeniler bellige alynmadyk dini toparlaryň aglaba bölegini düzýärler; bu toparlaryň içinde türkmen milletinden bolan agzalaryň sany-da barha artyp barýar. Ýurtda aşakdaky bellige alynmadyk dini toparlar bar: Ýegowa şaýatlary, ýewreýler, şaýy musulmanlar, şeýle hem baptistleri we pentekostallary öz içine alýan birnäçe ýewangelik hristian toparlar.

Gelip gowşan maglumatlara görä, Saragt şäherinde we onuň eteklerinde ýaşaýan az sanly nemesler Lýuteran dinine uýýarlar. Ýurtda takmynan 1.000 polýak ýaşaýar; olar doly diýen ýaly oruslaşypdyrlar we özlerini Rus Ortodokslary saýýarlar. Aşgabatdaky hem ýerli raýatlary, hem daşary ýurtlulary öz içine alýan katolik jemagat Watikan nunsiýasynyň ybadathanasynda duşuşýar.

Çak edilişine görä, ýurtda ýewreý milletinden bolan 1000 adam ýaşaýar. Olaryň aglabasy II Jahan urşy döwründe Ukrainadan göçüp gelenleriň maşgala agzalarydyr. Türkmenabatda, Özbegistan bilen serhet ýakasynda Özbegistanyň Buhara şäherine ýanalyp, “buhara jöhütleri” ady bilen tanalýan birnäçe ýewreý maşgalasy ýaşaýar. Ýurtda sinagog ýa rawwin ýok. Ýewreýler Ysraýyla, Orusýete we Germaniýa göçmeklerini dowam etdirýärler; eýsem-de bolsa ilatyň ýewreý topary kän bir üýtgemän galýar. Olaryň jemagaty dini ybadat üçin bir ýere üýşýär, emma olar dini topar hökmünde bellige alynmak islemeýärler.

II bölüm. Hökümetiň din azatlygyna hormat goýşy

Kanuny / Syýasy çarçuwa

Konstitusiýa din azatlygyna kepil geçýär we hiç bir dini “döwlet dini” diýip, ykrar etmeýär; eýsem-de bolsa, hökümet iş ýüzünde raýatlaryň dini ybadatlary erkin ýerine ýetirmek hukugyny çäklendirmegini dowam etdirýärdi. Kanuny jähetden ykrar edilmegi üçin, ähli dini toparlar bellige alynmalydy; bellige alynmadyk dini toparlaryň işleri bikanundy we olar administratiw suratda jezalandyrylyp bilinýärdi.

Wyždan azatlygy we dini guramalar baradaky kanun ähli dini guramalaryň bellige alynmagyny talap etmek bilen dini okuwy, edebiýaty we din hadymlaryny taýýarlamak işini çäklendirýärdi, şeýle hem dini toparlara daşary ýurt çeşmelerinden gelýän maliýe we maddy ýardamlary gözegçilik astynda saklaýardy. Guramanyň bellige alynmagy üçin 5 agzasynyň bolmagy talap edilýärdi. Ähli azlyk toparlar bellige alynmaga haklydyr. Dini jemagatlar üçin iki sany kanuny kategoriýa bardy: dini toparlar (azyndan 5-den 50-ä çenli agzasy bolanlar) we dini guramalar (azyndan 50 agzasy bolanlar). Kanun dini guramalaryň ýolbaşçylarynyň ýokary dini biliminiň bolmagyny talap edýärdi.

Jenaýat jemkanuny din azatlygynyň şahsy adamlaryň tarapyndan bozulmagyny we yzarlanmagyny bikanun diýip, ykrar edýär, emma iş ýüzünde bu kanun amala aşmaýardy.

Din edarasynyň başlygynyň orunbasary Gurbanowyň aýtmagyna görä şaýy mezhebine degişli musulmanlar bir topar hökmünde bellige alnypdyrlar.

Hökümete tabyn bolan Din edarasy gös-göni prezidente hasabat bermek bilen döwlet edaralarydyr bellige alnan dini guramalaryň arasynda bir araçy hökmünde çykyş edýäne meňzeýärdi. Ol sünni musulmanlaryň ymamlaryny we Rus Ortodoks kilisesini, şeýle hem hökümet işgärlerini öz içine alýardy, emma onuň agzalarynyň arasynda azlyk toparlaryň ýekeje wekili-de ýokdy. Iş ýüzünde Din edarasy sünni musulmanlaryň we Rus Ortodoks kilisesiniň din hadymlaryny işe almak, ösdürmek we wezipesinden boşatmak ýaly işlere gönüden-göni gözegçiligi amala aşyrmak bilen hökümetiň bir goly hökmünde çykyş edýärdi. Şonuň ýaly-da ol ähli dini neşirlere we işlere gözegçilik etmekde uly rol oýnaýardy. Onuň hökümleri howpsuzlyk güýçleri, aýratyn-da Içeri işler ministrliginiň altynjy bölümi tarapyndan durmuşa geçirilýärdi. Sünni musulmanlary bilen Rus Ortodoks kilisesi diýäýmeseň, onuň dinler arasynda gepleşikler geçirmekde hiç hili roly ýokdy.

Hökümet resmi suratda hiç bir dini goldamasa-da, täze kaşaň metjitleriň gurluşygyny maliýeleşdirýärdi. Şeýle hem, hökümet ýokary wezipeli ähli musulman din hadymlarynyň işe bellenmegini tassyklaýardy we olardan Din edarasyna kadaly suratda hasabat berip durmaklaryny talap edýärdi. Rus ortodoks kilisesi we beýleki dini toparlar özbaşdak maliýeleşdirilýärdi, hökümet olaryň ýolbaşçylarynyň işe bellenmegini tassyklamaýardy.

Bellige alnan we alynmadyk azlyk dini toparlar ybadat etmek üçin jaý tapmakda kynçylyk çekýärdiler. Kanuny ýa hökümet tarapyndan döredilýän päsgelçilikler käbir dini toparlaryň ybadat ýa ýygnak geçirmek üçin üýşer ýaly uzak möhletleýin kireýne ýer ýa bina almaklaryny yza tesdirýärdi ýa-da öňüni alýardy. Käbir toparlar hökümet jaýlarynyň kireýne berilmeýändigi sebäpli, ýygnak geçirmek üçin, hususy ýer eýelerinden ýer alyp bilendiklerini aýdýardylar. Bellige alnan we alynmadyk toparlar ybadat ýa okuw geçmek üçin hojalyk emläklerinden peýdalanmakda-da kynçylyk çekýärdiler. Ýaşaýyş jaýlarynda ybadaty gadagan edýän kesgitli kanun bolmasa-da, Ýaşaýyş jaý jemkanuny umumy jaýlary ýaşaýyşdan başga maksat bilen ulanmak bolmaýandygyny aýdýar. Bu jemkanun ýaşaýyş jaýynyň dini ybadat üçin ýygnanyşmak meselesine gös-göni ýüzlenmeýär. Hökümet işgärleri goňşular arz etmeseler, şeýle toparlara hususy jaýlarda ybadata rugsat berýändiklerini aýtdylar. Eýsem-de bolsa, hökümetiň ilatly nokatlary etraplara bölmek kadasy ýaly syýasaty, şol sanda şäher häkimligi

derejesinde-de alnyp barylýan syýasat-da ybadat jaýyny gözleýän käbir toparlar üçin kynçylyk döretdi. Bellige alnan üç dini topara – Bahaýy jemagatyna, Krişna jemagatyna we Ýewangelik hristian baptist kilisesine – ýaşaýyş jaýlarda ybadat etmäge rugsat berlipdi, emma häkimiýetler Türkmenbaşy şäherindäki "Durmuş kelamy" ýaly bellige alynmadyk käbir toparlara kanuny bozýandyklaryny aýdypdylar.

Bellige alynmadyk dini toparlar we dini guramalaryň bellige alynmadyk şahamçalaryna dini iş alyp barmak, şol sanda ýygnanyşmak, dini materiallary ýaýratmak we wagyz etmek gadagandyr. Kähalatlarda hökümet edaralary bellige alynmadyk dini toparlaryň ýygnaklaryny dargadýardylar. Administratiw jemkanuna laýyklykda şol toparlara gatnaşýanlara jerime we administratiw (jenaýat däl) temmi berilýärdi. Aslynda, kimdir biriniň rugsat edilmedik, bellige alynmadyk işe gatnaşýanlygyna şübhelenilýän bolsa, onuň öýüniň dökülmegi, özüniň tussag edilmegi, dini materiallarynyň elinden alynmagy, paýyş sözler bilen kemsidilmegi, bikanun ýygnak geçirendigini boýun aldyrmak üçin, gysyş görkezilmegi, hatda, ýenjilmegi-de mümkindir.

Kanun daşary ýurtly missionerleriň ýurtda iş alyp barmagyny we daşary ýurtly dini guramalary gadagan edýärdi, şonuň üçin-de hökümet missionerlik işini alyp barmakda şübhelenilýän ýa alyp barmak niýeti bardyr öýdülýän daşary ýurtlulara wiza bermekden saklanýardy. Eýsem-de bolsa, kanun daşary ýurtlularyň ýerli dini toparlar bilen birlikde ybadat etmeklerini çäklendirmeýär.

Kanun boýunça dini edebiýaty neşir etmek gadagandy. Şonuň ýaly-da daşary ýurtdan getirilýän dini edebiýat Din edarasy tarapyndan tassyklanmalydy. Diňe bellige alnan dini toparlar ýurt daşyndan dini edebiýat getirip bilýärdiler. Eýsem-de bolsa, bu toparlar diýseň seýrek ýagdaýda daşary ýurtdan dini edebiýat getirmek üçin, rugsat alyp bilýärdiler. Din edarasy ýurda getiriljek edebiýatlary tassyklanda, onuň mukdary dini guramanyň agzalarynyň sanyndan köp bolmaly däldi. Aşgabat şäherindäki kitap dükanlarynda geçirilen gözlegleriň netijesinde, elde bolaýmasa, kitap bazarynda Kur'anyň tapylmaýandygy ýüze çykdy. Eýsem-de bolsa, öýleriň aglabasynda Kur'an arap dilinde bardy. Türkmen dilinde bolsa onuň mukdary çäklidi. Diňe dini ýolbaşçylara köpçülikde din hadymynyň geýimini geýmäge rugsat edilýärdi.

Hökümet musulman däp-dessurlarynyň käbir jähetlerini millet hökmünde öz-özüňi kesgitlemek ugrundaky tagallasynda ulandy. Mysal üçin, garaşsyzlyk gazanylandan soň, 2009-njy ýylda hökümet Aşgabatda, Gökdepede, Gypjakda we Maryda uly metjitler gurdurdy, Köneürgençde-de bir metjit gurmak maksady bardy. Musulman medeniýetiniň käbir jähetlerini ulanandygyna garamazdan, hökümeti daşary ýurtdan ýetip biljek yslam täsiri we ýerli möminleriň "yslam" düşünjesi alada goýýardy. Hökümet türkmen halkynyň dini we milli däp-dessuryna esaslanýan aram "yslam" düşünjesini öňe sürýärdi.

Din edarasynyň beren maglumatyna görä, diňe uly metjitler dini gurama hökmünde bellige alnypdyrlar. Kiçi metjitler ýa namazhanalar topar ýa gurama hasap edilmändigi sebäpli, bellige alynmandyrlar. Metjide gatnaýanlaryň sanyna baglylykda bu kiçi metjitleriň hemişelik ymamlary bolup-da biler, bolman-da. Namazhanalaryň aglabasy oba ýerlerinde ýerleşipdiler. Olary pensiýalarynyň we maşgala agzalarynyň maddy goldawynyň hasabyna güzeran görüp ýören ýaşuly adamlar sogabyna ýöredýärdiler. Dini gurama hökmünde bellige alnan uly metjitlerde din hadymlaryna degişli guramalary hak töleýärdiler, ybadat jaýy-da şol guramalara degişlidi.

Öňki prezident Nyýazowyň "Ruhnama" kitabynyň orny aşak düşmegini dowam etdirýärdi.

Hökümet sünni musulmanlaryň aşakdaky dini baýramlaryny resmi suratda belleýär: Oraza, Gurban we haj ybadaty tamamlanandan soňky üç gün.

Hökümet dini ynanjy boýunça harby gullukdan boýun towlaýanlara alternatiw gulluk teklip etmeýärdi. Türkmenistanyň Jenaýat jemkanunynda harby gullukdan boýun gaçyrýan raýatlar üçin 2 ýyla çenli türme tussaglygy göz öňünde tutulandyr. Dini ynanjy boýunça harby gullukdan boýun gaçyrýan adamlara söweşjeň bolmadyk bölümlerde gulluk etmek teklip edilýärdi, ýöne harby bolmadyk alternatiw gulluk berilmeýärdi. 2007-nji ýyla çenli Ýegowa şaýatlarynyň harby gulluga çagyrylan agzalary birnäçe günden soň hiç bir şikestsiz gaýdyp gelýärdiler, emma olara harby gullukdan boşadylandygy barada hiç hili resminama berilmeýärdi, ýöne işe girmek üçin şeýle resminama gerekdi. Eýsem-de bolsa, bu syýasat 2007-nji ýylda harby gullukdan boýun towlaýandygy üçin, üç sany Ýegowa şaýady tutulyp, kazyýet jogapkärçiligine çekilende üýtgedi. Soň olaryň günäsi geçilip, olar barada şertli höküm çykaryldy. 2008-nji ýylda işlerine garalan iki sany Ýegowa şaýadyna şertli ýagdaýda iş kesildi. 2009-njy ýylyň maý aýynda olaryň işine täzeden garaldy we harby gullukdan boýun towlaýandyklary üçin, türme tussaglygyna höküm edildi. Dini ynanjy boýunça harby gullukdan boýun towlaýan ýene bir Ýegowa şaýady 2009-njy ýylyň dekabr aýynda türme tussaglygyna höküm edildi. Bularyň bäşisi-de häzirki döwürde Seýdi şäherindäki türmede jeza çäresini çekýärler. Bu Ýegowa şaýatlarynyň biri ýeňiş güni mynasybetli yglan edilýän günägeçişlige düşýän adamlaryň sanawyna girizilen-de bolsa, azatlyga çykarylmady, bu barada onuň maşgala agzalaryna hiç hili resmi düşündiriş berilmedi.

Aprel aýynyň 5-inde dini ynanjy boýunça harby gullukdan boýun towlaýan ýene bir Ýegowa şaýadydynyň işine Aşgabatda garaldy. Oňa iki ýyl möhlet bilen şertli ýagdaýda azatlykdan mahrum edýän höküm çykaryldy.

Ýurtda käbir garaşsyz dini okuw bar hem bolsa, hökümet dini okuwy amala aşyrmaýardy, orta mekdeplerde-de resmi suratda din sapagy geçilmeýärdi. Hökümet ähli orta we ýokary okuw jaýlarynda hepdede bir ýa birnäçe sagat "Ruhnama" sapagynyň okadylmagyny talap edýärdi. Indi "Ruhnama" boýunça synag geçirilmeýärdi, emma Ylymlar Akademiýasyndan ylmy dereje almak üçin, "Ruhnamadan" synagdan geçmek talap edilýärdi.

Wyždan azatlygy baradaky düzediş girizilen kanuna laýyklykda ene-atalaryň razylygy bilen çagalara sapaklardan soň hepdede dört sagat din öwretmäge metjitlere rugsat edilýär. Din ugrundan ýokary okuw jaýyny (kanun munuň ýerlimi ýa daşary ýurt okuw jaýydygyny kesgitlemeýär) tamamlan adamlar Din edarasyndan rugsat alyp, dini okuw geçip bilýär. Raýatlaryň dini ýekelikde ýa başga adamlar bilen birlikde öwrenmäge haklary bar; eýsem-de bolsa, kanun hususy şertde din öwretmegi gadagan edýär, bu işi edýän adamlara kanun tarapyndan jeza garaşýar. Käbir sünni metjitlerinde kadaly suratda Kur'an dersi geçilýärdi.

Bellige alynmadyk dini toparlara we bellige alnan dini toparlaryň bellige alynmadyk şahamçalaryna din öwretmek gadagandyr. Çaganyň öýde bilim almagyna dini sebäplere görä däl-de, diňe onuň agyr keselli ýa kemisli bolan ýagdaýynda rugsat edilýär.

Öňki ýyllardan tapawutlylykda döwlet haj zyýaraty üçin Mekgä gitjek adamlaryň hiç birine maliýe kömegini bermedi. Güman edilişine görä, H1N1 wirusynyň ýaýramagyndan howatyr edip, hökümet 1993-nji ýyldan bäri birinji gezek bir adamy-da haja ibermedi. Munuň deregine hökümet dindarlaryň bir topary üçin ýurt içinde ýerleşen 38 türkmen öwlüýäsine 18 günlük zyýarat günlerini gurady.

Hökümet öz hasabyna haja gitmekçi bolýanlary, geçen ýyllarda bolşy ýaly, tölegli uçar bilen-de üpjün etmedi. Öz hasabyna haja gitmekçi bolýanlaryň Mekgä gidip-gitmedikleri barada hiç hili habar gelip gowuşmady.

Ýurtda raýatlaryň milli degişliligi ýazylan, emma dini degişliligi bellenmedik içerki pasport ulanylýardy.

Din azatlygynyň çäklendirilmegi

Hökümet, adatça, din azatlygyna garşy bar bolan çäklendirmeleri amala aşyrýardy, ýöne hasabata degişli döwür içinde din azatlygyna hormat goýluşynyň ýagdaýynda biraz öňe gidişlikler-de boldy. Şeýle-de bolsa, hökümet wagtal-wagtal bellige alnan we alynmadyk toparlary ýanamagyny we olara haýbat atmagyny dowam etdirýärdi. Resmi taýdan hökümet diňe zorluga ündeýän ekstremist toparlary gadagan edýärdi, emma ol yslam dininiň taglymatyny has düýpli kabul eýän toparlary-da "ekstremist" hataryna goşupdy. Bellige alynmadyk dini toparlaryň iş alyp barmagy bikanunlygyna galýardy. Bu düzgüni bozana Administratiw jemkanun esasynda jerime salynýardy. Eger-de kimdir biri rugsat edilmedik, bellige alynmadyk işe gatnaşýandyr diýlip, şübhelenilýän bolsa, onuň öýüniň dökülmegi, özüniň tussag edilmegi, dini materiallarynyň elinden alynmagy, paýyş sözler bilen kemsidilmegi, bikanun ýygnak geçirendigini boýun aldyrmak üçin, gysyş görkezilmegi mümkindi.

Hasabata degişli döwür içinde bellige alynmak üçin arza beren dini toparlaryň azyndan üç sanysy bellige alynman galýardy. "Ýaşaýyş nury" hristian kilisesiniň Abadan şäher bölümi bellige alynmak üçin, ilkinji gezek 2007-nji ýylda arza beripdir, emma olaryň arzasyna hasabata degişli döwrüň ahyrynda-da garalmandy.

Daşoguzdaky Türkmen baptist kilisesi bellige alynmak üçin, 2006-njy ýylda degişli edaralara arza bilen ýüz tutupdyr, emma hasabata degişli döwrüň ahyrynda olaryň arzasyna garalmandy. Ýegowa şaýatlary 2008-nji ýylda bellige alynmak üçin, arza beripdirler; olaryň arzasyna dekabr aýynda düzedilmeli nogsanlaryň sanawyny öz içine alýan inkär jogaby gelipdir, bu topar 2009-njy ýylyň mart aýynda bellige alynmak üçin, täzeden arza beripdir, ýöne hasabata degişli döwrüň ahyrynda olaryň arzasyna garalmandy.

Ýurduň degişli hökümet edarasy tarapyndan bellige alnandan soň, dini toparlar dini iş alyp barmak üçin, ýerli häkimiýetlerden-de rugsat almaly bolýarlar. Käbir toparlaryň şunuň ýaly rugsady almakda kynçylyk bilen ýüzbe-ýüz bolandyklary barada habarlar gelip gowuşýardy. Mary welaýatynyň ýerli häkimiýetleri Krişna jemagatynyň wekillerine olaryň ýerli şahamçasyny bellige alyp bilmejekdiklerini aýdypdyrlar, eýsem-de bolsa, Türkmenistanyň Adalat ministrligi olaryň bellige alnandygy baradaky resminamanyň güýjüniň tutuş ýurda degişlidigini tassyklapdyr. Bu topar bu meseläni Mary welaýatynyň resmi şahslary bilen çözmäge çalyşýardy, emma hasabata degişli döwrüň ahyryna çenli rugsat alyp bilmedi.

Käwagtlar bellige alnan azlyk dini toparlardan hökümet işgärleri tarapyndan ýanalma amala aşyrylýandygy barada habarlar gelip gowuşýardy. Bellige alnan toparlaryň şahamçalary hukuk goraýjy edaralaryň welaýat we etrap bölümleri tarapyndan ýanalma sezewar edilýärdi. Hasabata degişli döwürden öňki döwürlerde bolşy ýaly, käbir toparlardan ýygnaklary we etjek işleri barada degişli edaralara yzygiderli habar berip durmaklary, şeýle hem bu ýygnaklara degişli edaralaryň işgärlerini çagyrmaklary netijesinde hökümet tarapyndan gysyşyň azalandygy barada habarlar gelip gowuşýardy.

Hökümet bellige alynmadyk dini toparlaryň ybadat ýerleri ornaşdyrmak mümkinçiligini çäklendirdi; bu düzgüni bozan adama administratiw çäre görülýärdi. Ybadat jaýyny edinmekde we saklamakda bellige alnan toparlar-da kynçylyk bilen ýüzbe-ýüz bolýardylar; birnäçe topar administratiw päsgelçilikleri ýa maliýe serişdeleriniň ýoklugyny ýygnanyşmak üçin zal kireýne almakda öz öňlerinde duran iň uly kynçylyk diýip hasaplaýardylar. Birnäçe topar ybadat jaýyny ýa hemişelik ybadathana gurmak üçin, ýer satyn alanyny gowy görýändigini aýdýardy, emma ýerli häkimiýetler ýeňip geçip bolmajak bürokratik päsgelçilikleri öňe sürýärdiler. Bellige alnan on sany azlyk dini topar köpçülikleýin ybadat jaýyny döretmegi başardy, olaryň bäşisi kireýne aldy, ikisi diňe kilise maksatlary üçin ulanylýan ýaşaýyş jaý binasydy, üçüsi bolsa bu toparlaryň agzalarynyň hususy ýaşaýyş jaýydy. Hökümet hususy öýlerde ybadat etmek mümkinçiligini çäklendirýärdi. Ol bellige alynmadyk dini toparlaryň ýa bellige alnan dini toparlaryň bellige alynmadyk şahamçalarynyň köpçülikleýin ýa ikiçäk ýygnanyşmagyny gadagan edýärdi we bu gadaganlygy bozýan adamlara ýa toparlara jeza berip bilýärdi. Bellige alynmadyk käbir mezhepler assyrynlyk bilen, esasan-da, hususy öýlerde, ybadat etmeklerini dowam etdirýärdiler.

Käbir dini toparlara hepdede bir gezek geçirilýän ybadatdan daşary okuw toparlary we seminarlar ýaly kilise ýygnaklaryny geçirmäge rugsat berilmeýärdi.

Hökümet Yslam dini okuwyna girişi-de göz astynda saklaýardy. Türkmen Döwlet uniwersitetiniň taryh fakultetiniň ylahyýet bölümi ýurt boýunça Yslam bilimini berýän ýeke-täk okuw jaýydy. 2007-nji ýylda Din edarasy ABŞ-nyň resmi adamlaryna Prezident Nyýazowyň bu fakulteti taryh fakulteti bilen birleşdirmek baradaky 2005-nji ýylda kabul eden kararyny üýtgedip, aýratyn bir ylahyýet fakultetini açmagy göz öňünde tutýandygyny aýdypdyr. Hasabata degişli döwrüň ahyrynda bu fakultetiň dikeldilendigi barada hiç hili habar gelip gowuşmady.

Hökümet resmi suratda adamlaryň öz dini ynançlaryny we degişliliklerini üýtgetmeklerini çäklendirmeýärdi, emma bellige alynmadyk dini toparlaryň wagyz etmekde we dini materiallary ýaýratmakda günälenýän türkmen agzalaryna türkmen bolmadyk agzalardan has zabun çemeleşilýärdi. Eýsem-de bolsa, bellige alnan iki topar hiç hili ýanama sezewar bolmazdan, köpçülikde wagyz edendikleri barada habar berdi. Azlyk dini toparlaryň käbir ýolbaşçylary köpçülikde tötänden edilen wagzyň medeni taýdan kän bir makullanmaýandygyny aýtdylar.

Rus asylly üç ýewreý hökümetde ýokary wezipäni eýeleýärdi, azyndan bir ministriň orunbasary bolsa, Rus Ortodoks dinine degişlidi. Hasabata degişli döwür içinde ýokary ýa orta hökümet wezipelerinde beýleki azlyk toparlaryň ýekeje agzasynyň-da işleýändigi barada hiç hili maglumat ýokdy. Käbir azlyk dini toparlaryň agzalary ýurtdaky ýeke-täk syýasy partiýanyň-da agzasydy, emma syýasy yzarlanmadan çekinýändikleri sebäpli, öz dini ynançlary barada açyk aýdyp bilmeýärdiler.

Hökümet azlyk dini toparlary gözegçilik astynda saklaýardy. Kanun boýunça ýurtda daşary ýurt missionerleriň iş alyp barmagy gadagandy. Din baradaky kanun dini toparlaryň daşary ýurtlardan alýan ähli maliýe we maddy ýardamlary barada hasabat bermegini göz öňünde tutýardy. Hökümet missionerçilik işini alyp barmakda şübhelenilýän ýa alyp barmak niýeti bardyr öýdülýän adamlara wiza bermekden boýun towlaýardy.

Kanun boýunça dini edebiýaty neşir etmek gadagandy. Bu bolsa ýurtda Kur’anyň, Injiliň we beýleki dini edebiýatlaryň ýetmezçiligine alyp barýardy. Mukaddes dini kitaplar satyşda seýrek tapylýardy. Aslynda, Din edarasy daşary ýurtdan getirilýän dini kitaplaryň sanawyny tassyklamalydy. Dini

guramalara daşary ýurtlardan edebiýat getirmäge seýrek ýagdaýlarda rugsat edilýärdi. Din edarasynyň hemme agzalarynyň hökümet edaralarynyň işgärleri, sünni musulmanlar we Rus ortodoks kilisesinden ybarat bolanlygy, azlyk dini toparlaryň bolsa Din edarasynda agzalarynyň ýokdugy sebäpli, daşary ýurtdan dini edebiýat getirmek işinde özleriniň amatsyz ýagdaýda galýandyklaryny aýdýardylar. Din edarasy ýurda getiriljek edebiýatlary makullanda-da, getirilýän kitaplaryň sany bellige alnan toparyň agza sanyndan köp bolmaly däldi. Habar berişlerine görä, ähli dini toparlara daşary ýurt dini neşirlere ýazylmak-da gadagandy. Mysal üçin, Türkmenistandaky Rus Ortodoks kilisesi Moskwa patriarhatynyň žurnalyny ýa ROK-uň başga neşirlerini alyp bilmeýärdi. Din edarasynyň Daşoguz bölümi resmi suratda ulanylmagy üçin, ähli dini edebiýatyň, şol sanda Kur’andyr Injiliň-de möhürlenmelidigini aýdypdyr. Eýsem-de bolsa, 2009-njy ýylda ilkinji gezek, bolmanda, bir bellige alnan topar ulanmak üçin ýeterlik mukdarda dini edebiýat getirmekde hiç hili kynçylyk çekmändigini habar berdi. Käbir toparlar çap edilýän materiallary internetden alyp bolýandygy barada habar berdiler. Bellige alnan we alynmadyk käbir toparlar özlerine gerek edebiýaty gizlinlikde ýeterlik derejede getirmegi başarandyklaryny aýtdylar; eýsem-de bolsa, olar bu işiň howply işdigini-de belleýärdiler. Türkiýe Respublikasynyň bu ýerde ýaşaýan käbir raýatlary özleri üçin getiren Kur’anlaryny uçar menzilinde ellerinden alandyklary barada bize habar berdiler.

Öňki hasabata degişli döwürdäki ýaly, hökümetiň Nyýazowyň “Ruhnama” we “Ruhnama II” kitaplaryny öwretmek babatyndaky tagallalary ep-esli derejede peseldi.

Öňki döwürlerden tapawutlylykda dini okuw ýa dini konferensiýalara gatnaşmak maksady bilen amala aşyrylýan saparlaryň çäklendirilendigi barada hiç hili maglumat gelip gowuşmady.

Öňki hasabata degili döwürlerden tapawutlylykda din öwrenmek ýa dini konferensiýa gatnaşmak üçin, daşary ýurda gitmeklige çäklendirmeleriň bolandygy barada hiç hili habar gelip gowuşmady.

Bellige alnan we alynmadyk dini toparlaryň käbir daşary ýurtly agzalaryna ýurda giriş wizasy berilmezligi dowam edýärdi. Eýsem-de bolsa, dekabr we fewral aýlarynda bellige alnan iki sany azlyk topar daşary ýurtly dini ýolbaşçylaryň Türkmenistana gelip, bu toparyň ybadatyna ýolbaşçylyk etmegi üçin rugsat alypdyr.

Bellige alnan birnäçe azlyk dini topar ýygnaklaryna gatnaşmak arkaly hökümetiň olary gözegçilik astynda saklaýandygyny habar berdi; muňa garamazdan, bu toparlar kadaly ýagdaýda işlerini dowam etdirýärdiler. Içeri işler ministrliginiň guramaçylykly jenaýata we terrorçylyga garşy göreş alyp barmak wezipesi bolan altynjy bölüminiň işgärleri dini azlyk toparlaryň işlerini gözegçilik astynda saklaýardylar.

Hökümet iş üpjünçiligi babatynda-da dini toparlaryň agzalaryny aýry tutmagyny dowam etdirýärdi.

Din azatlygynyň bozulmagy

Bellige alnan we alynmadyk azlyk dini toparlara garşy ýaramaz çemeleşilmegi hasabata degişli döwür içinde ep-esli azaldy. Eýsem-de bolsa, Ýegowa şaýatlary babatynda ýanalmalaryň sany artdy. Olaryň sorag edilmegi, habar berişlerine görä - ýenjilmegi, dini degişliligi üçin tussag edilmegi, dini materiallaryň ellerinden alynmagy we basgynlaryň amala aşyrylmagy bolup geçýärdi.

Hasabata degişli döwür içinde zorluk (fiziki güýç) ulanylandygy barada gelip gowuşýan habarlaryň sany azaldy. Zorluk ulanylmagyň ýeke-täk mysaly 2010-njy ýylyň mart aýynyň 18-inde Türkmenbaşy

şäherinde bolup geçdi. Şonda polisiýa Ýegowa şaýady Huşnud Jabbergenowy tutup, dini edebiýatyny elinden alypdyr. Ony awtomobiliň ýük salynýan sandygynda näbelli bir ýere äkidipdirler. Habar berişlerine görä, mundan soň düşündiriş ýazmaga we oňa gol çekmäge mejbur etjek bolup, ony ýalaňaçlap ýenjipdirler. Bir gije polisiýa edarasynda saklanlaryndan soň, ertesi gün düşündirişi öz aýdyşlary ýaly ýazdyrjak bolup, Jabbergenowy ýene-de urupdyrlar. Mundan soň ony boşadypdyrlar.

2009-njy ýylyň maý aýynda Türkmenabat şäheriniň polisiýa işgäri "Ýegowa şaýatlary" guramasynyň agzasy Kasym Joraýewi ýenjipdir we kemsidipdir. Soň Joraýewiň ejesi şikaýat bilen ýerli prokuratura ýüz tutupdyr. Prokuror polisiýa işgärini çagyryp, oňa takmynan 540 $ (8 million manat) möçberinde jerime salypdyr.

Öňki hasabata degişli döwür içinde ýazmaça düşündiriş aljak bolup görkezilen fiziki gysyşa garşylyk görkezeni üçin, Aşgabat şäheriniň polisiýa edarasynda bir Ýegowa şaýadyny urupdyrlar. Mundan başga-da Balkanabat şäheriniň polisiýa işgärleri dört sany Ýegowa şaýadyny ýenjipdirler. Türkmenbaşy şäheriniň bir polisiýa işgäri bolsa "Durmuş kelamy" kilisesiniň pastorynyň kellesine urupdyr.

Bellige alynmadyk azlyk dini toparlaryň agzalaryny polisiýa tutanda, sorag edende, häkimiýetler şol ýerdäki adamlaryň ählisini wideo almak; atlaryny, salgylaryny we iş ýerlerini ýazyp almak; jerimedir tussag etmek bilen haýbat atmak we dini edebiýatlaryny ellerinden almak ýaly ýagdaýlary öz içine alýan birnäçe hereketler edipdirler. Hasabata degişli döwür içinde möhletinden artyk tussaglykda saklanýanlar barada hiç hili habar gelip gowuşmady.

Hasabata degişli döwür içinde tussag astyna almak, sorag etmek we emlägiň eýesiniň elinden alynmagy barada alty habar gelip gowuşdy.

2010-njy ýylyň mart aýynyň 30-ynda Aşgabatda hususy öýde bolup geçen uly bolmadyk ýygnanyşykdan soň polisiýa işgärleri "Ýegowa şaýatlary" guramasynyň bäş agzasyny tutupdyrlar. Olaryň şahsy emläklerini, şol sanda Injillerini-de ellerinden alyp, özlerini-de polisiýa bölümine eltipdirler. Ol ýerde polisiýa işgärleri olary boşatmazdan owal, sorag edipdirler we paýyş sözler ulanmak bilen kemsidipdirler.

2010-njy ýylyň mart aýynyň 26-synda Aşgabatda gapy-gapy aýlanyp, wagyz edýärkä, polisiýa işgärleri orta mekdep okuwçysy Ýegowa şaýady Döwlet Annamyradowy tutupdyr. Şol gün boşadylanda bolsa, şondan soňky günler onuň okaýan mekdebiniň direktory ony öwran-öwran ýanyna çagyryp, düşündiriş ýazdyrmak üçin, gysyş görkezipdir, emma ol mundan boýun towlapdyr. Mundan soň oglanyň ene-atasy çagalaryna bolan çemeleşmeden şikaýat edipdirler. Mekdep direktory ýerinde tapylmandyr, güman edilişine görä, rugsada giden bolmaly.

2010-njy ýylyň fewral aýynyň 9-ynda Ýegowa şaýady Ilmira Razmetowa Daşoguz şäherinde ybadat jaýyndan çykandan soň, iki sany adam ony zor bilen häkimlige getiripdir. Olar oňa gysyş görkezipdirler we boşatmakdan öň, kommunal hyzmatlardan mahrum etjekdiklerini aýdypdyrlar.

2009-njy ýylyň oktýabr aýynyň 5-inde öýden çykyp barýarkalar, "Ýegowa şaýatlary" guramasynyň iki sany aýal agzasy Emma Nazarowany we Olga Uhobotowany polisiýa işgärleri tutupdyr. Polisiýa bölüminde, eger wagyz etmeklerini goýmasalar, kommunal hyzmatlaryň kesiljekdigini aýdyp, olara haýbat atypdyrlar. Din edarasynyň işgäri polisiýa bölümine gelip, aýallaryň näbelli maksat üçin ýazylan düşündirişe gol çekmeklerini talap edipdir. Olar boýun towlapdyrlar. Iki sagatlap sorag edenlerinden

soň, polisiýa işgärleri olary goýberipdir; eýsem-de bolsa, olar bu iki aýalyň dini edebiýatyny ellerinden alypdyrlar.

2009-njy ýylyň sentýabr aýynyň 16-synda Ýegowa şaýady Ýewgeniý Kalinin Aşgabat uçar menziline gelende, gümrükhana işgärleri onuň dini materially CD disklerini, fleş-diskini, kitapdyr žurnallaryny we Injilini elinden alyp, Din edarasyna iberipdirler. Habar berişlerine görä, Din edarasy alnan zatlary gaýtaryp bermek barada gürrüň etmekden ýüz öwrüpdir.

2009-njy ýylyň sentýabr aýynyň 6-synda Daşoguzda iki sany polisiýa işgäri Ýegowa şaýady Döwran Kuşmanowyň öýüne gelip, ony sorag edipdirler. Ol polisiýa işgärleriniň soraglaryna jogap bermekden boýun towlapdyr, onda polisiýa işgärleri Kuşmanowy zor bilen polisiýa bölümine alyp gidipdirler. Polisiýa bölüminde oňa birgiden dokumente gol çekmeklik teklip edilipdir, emma ol boýun towlapdyr. Soň olar Kuşmanowy goýberipdirler.

2009-njy ýylyň mart aýynyň 9-ynda ýerli häkimiýetler Ýegowa şaýady Döwran Kuşmanowyň öýüne girip, onuň kompýuterini we dini neşirlerini alyp gidipdirler. Häkimiýetler ony welaýat häkimligine getirip, söhbetdeş bolupdyrlar, soňam goýberipdirler. Bu wakanyň yzysüre, ýagny aprel aýynyň 22-sinde harby gullukdan boýun towlaýandygy sebäpli, kazyýet Kuşmanowy şertli ýagdaýda iki ýyl azatlykdan mahrum edipdir.

Bu ýurtda dini ynanjyna görä harby gullukdan boýun towlaýan adamlara alternatiw gulluk teklip edilmeýändigi sebäpli, “Ýegowa şaýatlary” guramasynyň ýaş agzalary köplenç ýagdaýda harby gullukdan boýun towlaýarlar. Olaryň habar bermegine görä, kazyýetler galapyn ýagdaýda olary harby gullukdan boýun towlaýandyklary üçin, türme tussaglygyna höküm etmeýärler, käwagtlar bolsa Prezident olaryň günäsini geçýär. Kazyýetler, adatça, şertli höküm çykarýarlar, şunuň ýaly höküm her hepde ýerli polisiýa bölüminde özüňi belletmegi göz öňünde tutýar. Eýsem-de bolsa, hasabata degişli döwürde birnäçe Ýegowa şaýady tussag edildi.

2009-njy ýylyň aprel aýynyň 6-synda hökmany harby gullukdan boýun towlandygy sebäpli, Ýegowa şaýady Denis Petrenko Aşgabat şäher kazyýeti tarapyndan şertli ýagdaýda iki ýyl möhleti bilen azatlykdan mahrum edildi.

2009-njy ýylyň dekabr aýynyň 7-sinde Daşoguz şäher kazyýeti dini ynanjyna görä hökmany harby gullukdan boýun towlan Ýegowa şaýady Nawruz Nasrullaýewi iki ýyl möhleti bilen azatlykdan mahrum etdi. Nasrullaýew jeza çäresini umumy düzgünli zähmet-düzediş koloniýasynda çekmeli edildi. Nasrullaýew kazyýetiň bu kararyndan şikaýat etdi, emma 2010-njy ýylyň ýanwar aýynyň 10-unda Daşoguz welaýat kazyýeti bu karary güýjünde galdyrdy.

2009-njy ýylyň iýul aýynyň 13-inde Daşoguz şäher kazyýeti hökmany harby gullukdan boýun towlaýan Ýegowa şaýady Şadurdy Üçetowyň jenaýat işine garap, ony iki ýyl möhleti bilen azatlykdan mahrum etdi. Üçetow kazyýetiň bu kararyndan şikaýat etdi, emma Daşoguz welaýat (etrap) kazyýeti işe, onuň özüni gatnaşdyrman garady. Dört adamdan ybarat bolan kazyýet kollegiýasy etrap kazyýetiniň hökümini güýjünde galdyrmak barada karar çykardy. Üçetow ilkinji kazyýet karar çykaranyndan üç gün soň, Seýdi şäherindäki türmä iberildi.

2009-njy ýylyň iýul aýynyň 29-ynda Daşoguz şäher kazyýeti dini düşünjesi boýunça hökmany harby gullukdan boýun towlaýandygy üçin, Ýegowa şaýady Akmyrat Ýegendurdyýewi bir ýarym ýyl möhleti bilen azatlykdan mahrum etdi. Daşoguz welaýat kazyýeti işe onuň özüni çagyrmazdan garap, şäher

kazyýetiniň kararyny güýjünde galdyrdy. Ýegendurdyýew şikaýat bilen Türkmenistanyň Ýokary Kazyýetine ýüz tutdy. Ýokary Kazyýet heniz bu işe garanok. Şu aralykda Ýegendurdyýewi Seýdi şäherindäki türmä iberdiler.

2009-njy ýylyň maý aýynyň 24-ünde Türkmenbaşy şäher häkimiýeti dini ynanjy boýunça hökmany harby gullukdan boýun towlaýandygy üçin, Ýegowa şaýatlary, iki dogan Sähetmyrat we Muhammetmyrat Annamämmedowlary tussag etdi. 2009-njy ýylyň iýun aýynyň 30-nda geçen şikaýat diňlenişiginde kazylar ilkinji kazyýetiň kararyny dogry bildiler, şonuň üçin-de hasabata degişli döwür içinde olar türme tussaglygynda galýardylar.

2009-njy ýylyň aprel aýynda Daşoguz şäher kazyýeti dini ynanjy boýunça hökmany harby gullukdan boýun towlaýandygy üçin, iki sany Ýegowa şaýady Dawran Kuşmanowyň we Zafar Abdullaýewiň jenaýat işine garap, olary şertli ýagdaýda iki ýyl möhleti bilen türme tussaglygyna höküm etdi. Olar her hepdede ýerli polisiýa bölümine baryp, bellige alnyp gaýtmaly boldular.

Basgynlar dowam edýärdi, emma indi öňki ýyllardaky ýaly ýygy däldi.

2009-njy ýylyň dekabr aýynda polisiýa we Din edarasynyň ýerli bölüminiň işgärleri bellige alynmadyk “Iman ýoly” baptist kilisesiniň agzalaryny ybadat ýerlerinde tutup, ýerli häkimlige äkidipdirler. Häkimiýetler olary birnäçe sagadyň dowamynda sorag edipdirler we toparyň pastoryny beýlekilerden aýry saklapdyrlar. Basgynyň dowamynda olar bu toparyň dini materiallaryny, şol sanda Injillerini-de ellerinden alypdyrlar we birnäçe sagatdan soň olary boşadypdyrlar, ýöne materiallary gaýtaryp bermändirler. Pastor sorag edilýärkä, polisiýa işgärleri onuň öýüni döküp, dini materiallaryny alypdyrlar.

Hasabata degişli döwür içinde hökümet dine degişli hiç binany ýykmady, emma Nyýazow döwründe (1990-2006) ýykylan binalaryň öwezini dolmak üçin-de hiç bir iş etmedi.

Zor bilen dinden dändermek

Zor bilen dininden dänderilen adamlar barada hiç hili maglumat gelip gowuşmady.

Din azatlygy babatyndaky öňe gidişlikler we oňyn ýagdaýlar

Mart aýynda, ilkinji gezek arza beren gününden 13 ýyl soň, hökümet Rim Katolik Kilisesini bellige aldy. Bu kilise kanunyň: “Ýerli kiliseniň ýolbaşçysy Türkmenistanyň raýady bolmaly” diýen talaby bilen ylalaşmaýandygy sebäpli, bellige alynman galýardy. Iýun aýynyň 25-inde hökümet Ahal welaýatynda, biri Baharly, beýlekisi Ak bugdaý etrapynda ýerleşen iki sany sünni musulman dini toparyny bellige aldy.

Bellige alnan azlyk dini toparlar, umuman, öňki ýyllara garanyňda, ýanama derejesiniň peselýändigi barada habar berýärdiler. Bellige alynmadyk bir toparyň ýolbaşçysy topar agzalarynyň kiçi-kiçi toparlara bölünip, hususy ýaşaýyş jaýlarda ýygnanyşýandyklaryny, emma öňküler ýaly polisiýanyň basgynyna sezewar bolmaýandyklaryny ýa jerime tölemäge mejbur edilmeýändiklerini aýtdy.

Mundan öňki hasabata degişli döwürde bolşy ýaly, şu hasabata degişli döwür içinde-de hökümet hiç bir metjidi ýykmady. Tersine, ol her welaýat merkezinde bir uly metjidiň, şeýle hem birgiden obalarda we şäherçelerde kiçiräk metjitleriň gurluşygyna başlady.

Hökümet käbir dini toparlara daşary ýurtlardan gelýän myhmanlary kabul etmäge rugsat bermegini dowam etdirýärdi. 2009-njy ýylyň dekabr we 2010-njy ýylyň fewral aýlarynda iki sany azlyk dini topar daşary ýurtly dini ýolbaşçylaryň gelmegi üçin ilkinji gezek rugsat alyp bildi.

Iki sany azlyk dini topar agzalarynyň "köçe ýewangelizmi" görnüşinde wagyz edip bilendiklerini, bu işde olara häkimiýetleriň hiç hili päsgel bermändigini habar berdiler.

III. bölüm. Din azatlygyna jemgyýetde hormat goýluşy

Raýatlaryň dini degişliligine ýa ybadat görnüşine baglylykda umumy jemgyýet tarapyndan ýanama ýa süteme sezewar edilýändigi barada hiç hili habar gelip gowuşmady. Azlyk dini toparlaryň hökümet tarapyndan yzarlanmagy taglymat aýratynlygyny ýa köplük musulmanlar bilen azlyk dini toparlaryň arasyndaky jemgyýetçilik dartgynlylygy aňlatmaýardy. Has dogrusy, habar berişlerine görä, bu hökümetiň "halk köpçüligine öň belli bolmadyk täze dini toparlaryň ýaýramagy döwlet gözegçiliginiň peselmegine, raýatlaryň nägileligine, daşary ýurtlaryň bähbidine laýyk gelýän, ýurtda islenmedik täsiriň ýüze çykmagyna we hökümetiň durnuksyzlaşmagyna sebäp bolup biler" diýen gorkusyndan gelip çykýardy.

Musulmanlaryň köpüsi yzygiderli ýagdaýda metjide gatnamaýar; eýsem-de bolsa, ilatyň aglaba köplügi özüni "musulman" hasap edýär, şonuň üçin-de bu ýerde "türkmen" diýmek "musulman" diýmegi aňladýar (türkmenler adamyň dinini onuň doglan etnik we dini gurşawyna baglylykda kesgitleýärler). Bu däpden daşlaşýanlara halk ýüz bermeýär ýa-da tankytlaýar. Musulman dinini taşlap, başga dine geçen türkmenlere şübheli garalyp, olardan ýazgarýar.

Düýbi daşary ýurtda bolan dini toparlara jemgyýet ynamsyzlyk bilen garaýar we halk arasynda "daşary ýurtdan gelýän yslamçylar wähäbiler" ýa "ekstremistlerdir" diýen pikir bar.

IV. bölüm. ABŞ-nyň hökümetiniň syýasaty

ABŞ-nyň hökümeti din azatlygyny özüniň ynsan hukuklaryny durmuşa geçirmek boýunça umumy syýasatynyň bir bölegi hökmünde Türkmenistanyň hökümeti bilen ara alyp maslahatlaşýardy we bu ýurduň daşary işler ministrligi hem Din edarasy bilen duşuşyklarynda dini toparlaryň bellige alynman galmagynyň sebäpleri baradaky meseläni galdyrýardy.

2010-njy ýylyň iýun aýynda Aşgabatda geçirilen Ikitaraplaýyn Ýyllyk maslahatda ABŞ hökümeti aladasyny ynsan hukuklaryny has giňden ara alyp maslahatlaşmak kontekstinde din azatlygynyň şertlerini gowulandyrmak zerurlygyna gönükdirdi.

Bu ýurtda din azatlygyna has köp hormat goýulmagyny gazanmak we dindarlaryň ýanalmagynyň öňüni almak maksady bilen ABŞ-nyň Türkmenistandaky ilçihanasynyň işgärleri hasabata degişli döwür içinde Ýewropada Howpsuzlyk we Hyzmatdaşlyk Guramasynyň we BMG-nyň Aşgabatdaky bölüminiň işgärleri, şeýle hem beýleki diplomatik wekilhanalar bilen yzygiderli suratda duşuşyk geçirdiler.

Bellige alnan we alynmadyk dini toparlaryň ýagdaýyna gözegçilik etmek, ýanamalar baradaky habarlary almak we hökümet edaralarynda olaryň meselelerini galdyrmak üçin, çäreleri ara alyp maslahatlaşmak maksady bilen ABŞ-nyň Türkmenistandaky ilçihanasynyň işgärleri bu toparlaryň wekilleri bilen kadaly ýagdaýda duşuşyk geçirýärdiler.